

Theoretisch kader

Bij de ontwikkeling van het EQUIP programma is gebruik gemaakt van (elementen van) verschillende eerder ontwikkelde theorieën en effectieve methodieken en therapieën. Hieronder worden de belangrijkste hiervan beschreven.

Cognitieve gedragstherapie

Kijkend naar jeugdige delinquenten, gaat het vaak om jongeren met gedragsstoornissen.

Bij het behandelen van deze gedragsstoornissen is een grote rol weggelegd voor cognitieve gedragstherapie, die als één van de meest effectieve behandelingen wordt omschrevenⁱ. Uitkomsten van cognitieve gedragstherapeutische interventieprogramma's zijn veelbelovend, maar vermeld dient te worden dat er nog veel onderzoek gedaan moet worden, vooral naar de toepassing van deze programma's bij delinquente jongerenⁱⁱ. Wel is duidelijk dat cognitieve gedragstherapeutische programma's effectiever zijn wanneer meerdere technieken voor verandering worden samengebracht, waardoor een multicomponenten programma ontstaat. Gezien de complexiteit van veel van de problemen van de jongeren, is het zinvol verandering te stimuleren door aandacht te schenken aan meerdere aan elkaar gerelateerde factoren, die het antisociale gedrag in stand houden.

EQUIP is daarom een multicomponenten programma. Het richt zich zowel op:

- verbeteren van moreel besef;
- vergroten van sociale vaardigheden;
- beter leren omgaan met kwaadheid;
- motiveren en 'equiperen' van jongeren om elkaar te helpen en positief gedrag van elkaar te leren;
- blootleggen van beperkende gedachten ('cognitieve verstoringen' ofwel 'denkfouten') en
- deze vervangen door helpende gedachten;
- ombuigen van de negatieve (groeps/straat)cultuur waarin egocentrisme een belangrijke rol speelt naar een meer positieve cultuur waarin rekening met elkaar wordt gehouden.

Social Information Processing (SIP)

De theorie over sociale informatie verwerkingⁱⁱⁱ is een invloedrijke theorie met betrekking tot het begrijpen en verklaren van gedragsstoornissen bij jongeren. De theorie speelt ook een prominente rol bij het ontwikkelen van cognitieve gedragstherapeutische programma's.

De SIP-theorie onderscheidt zes stappen die ten grondslag liggen aan gedrag: ontcijferen van prikkels, interpreteren van prikkels, bepalen van doelstellingen, overwegen van gedragsalternatieven, kiezen van gedrag en vervolgens de uitvoering ervan. Uit onderzoek naar de verwerking van sociale informatie komt naar voren dat jeugdigen met gedragsstoornissen in vergelijking met jeugdigen zonder gedragsstoornissen in alle fasen van informatieverwerking afwijken. Zij ontcijferen of decoderen belangrijke informatie minder goed, kennen anderen eerder vijandige bedoelingen toe, bedenken meer agressieve gedragsalternatieven en minder prosociale alternatieven, verwachten minder succes van prosociale alternatieven, beoordelen agressief gedrag minder negatief en tenslotte zijn ze minder in staat om hun gedragsmogelijkheden flexibel, al naar gelang de

situatie dat vraagt, in te zetten^{iv}. EQUIP interventies richten zich op meerdere stappen van de sociale informatieverwerking.

Denkfouten

Naast de sociale informatieverwerking besteedt EQUIP op nog een andere manier aandacht aan de cognitieve processen bij jongeren met gedragsstoornissen, namelijk in de vorm van 'denkfouten'. Gibbs^v veronderstelt dat cognitieve vervormingen, ofwel denkfouten, bij alle mensen voorkomen maar dat ze zich sterker voordoen bij jongeren met gedragsstoornissen. De primaire denkfout is egocentrisme. De jongere met een egocentrisch perspectief houdt alleen rekening met zijn eigen onmiddellijke behoeften en heeft geen oog voor de legitieme behoeften van anderen of zijn eigen lange termijn behoeften. Door het egocentrisch denken wordt de kans op problemen groter. Naast deze primaire denkfout worden secundaire denkfouten onderscheiden. Deze zijn bedoeld om het zelfbeeld, dat aangetast kan worden door het gedrag dat door het egocentrisch denken is veroorzaakt, te beschermen.

Ter vermindering van de potentiële schuld- en schaamtegevoelens wordt bijvoorbeeld de verantwoordelijkheid voor het gedrag bij een ander gelegd, wordt de ernst van het gedrag ontkend of geminimaliseerd, of wordt aangegeven dat men het recht had zich te verdedigen tegen de slechte bedoelingen van de ander. Het zijn zelfbeschermende denkfouten; denkfouten die het eigenbelang dienen ('self-serving cognitive distortions'). De theorie over secundaire denkfouten grijpt terug op Freud's verdedigingsmechanismen. Onderzoek van Barriga^{vi} heeft aangetoond dat denkfouten de relatie tussen moreel oordeel en antisociaal gedrag kunnen mediëren.

Theorie van Kohlberg

Het SIP-model en de denkfouten beperken zich tot een cognitieve oriëntatie. Bij gedragsproblemen spelen echter ook emotionele en morele processen een rol⁵. Daarom beroept EQUIP zich mede op een theorie over morele ontwikkeling; de theorie van Kohlberg. Kohlberg stelt dat de morele ontwikkeling fasegewijs verloopt. Hij maakt een rangordening van stadia waarin aangeleerde waarden en normen nog niet verinnerlijkt zijn, via de hogere stadia waarin de waarden en normen verinnerlijkt worden en waarin het belang van de samenleving meegewogen wordt naar het hoogste stadium waarin het persoonlijke geweten en de eigen principes het zwaarst wegen. Volgens Kohlberg is het overtreden van de wet eerder moreel aanvaardbaar voor mensen die zich in de lagere, egocentrische fasen van de morele ontwikkeling bevinden. De hogere fasen van morele ontwikkeling kunnen juist als buffer dienen tegen agressief, antisociaal en delinquent gedrag. In deze fasen is het meer de norm dat je rekening houdt met anderen.

Gibbs⁵ heeft het aantal stadia beperkt en stelt de overgang centraal van de onvolwassen, egocentrische en instrumentele moraliteit van stadia 1 en 2 naar de volwassen, gebalanceerde moraliteit van stadia 3 en 4 die berust op wederkerigheid, geweten, en maatschappelijke afspraken. Deze overgang vindt normaal gesproken plaats tijdens de adolescentie en kan door allerlei individuele en sociale omgevingsfactoren worden versneld of geremd. Belangrijke stimulansen voor de morele ontwikkeling zijn de mogelijkheden tot rolneming, deelname in beslissingen en het deel uitmaken van een positief moreel klimaat in verschillende vormen (gezin, peergroep, school).

De kans dat een achterstand in de morele ontwikkeling leidt tot delinquent gedrag wordt groter naarmate er meer sprake is van denkfouten^{vii}. Nu maakt iedereen denkfouten, maar delinquente jongeren maken ze in buitensporige mate, zo laat ook in Nederland

uitgevoerd onderzoek zien⁴. Door deze denkfouten voelen de jongeren zich niet verantwoordelijk voor hun gedrag. Zij bekijken hun gedrag niet vanuit een bij hun leeftijd passend moreel niveau.

Denkfouten worden niet als strikt individueel gezien, maar worden gedeeld door de jongeren in de antisociale/delinquente peergroep⁷. De meeste criminele gedragingen door jongeren worden gepleegd samen met "verkeerde vrienden"^{viii}. Hierbij spelen de morele overtuigingen van een jongere ook een rol. Zo zijn Menard en Huizinga^{ix} op basis van hun onderzoek van mening dat een jongere gemakkelijker in aanraking komt met een delinquente peergroep als hij een minder negatieve houding ten opzichte van delinquent gedrag heeft. Als de jongere in de context van die groep eenmaal delinquent gedrag heeft gepleegd, heeft dit een nog sterkere invloed op zijn houding ten opzichte van delinquent gedrag; zijn houding zal nog minder negatief zijn dan daarvoor.

In de ontwikkelingspsychologische literatuur is een duidelijk onderscheid aanwezig tussen onderzoek naar agressie, waarbij de SIP-theorie centraal staat, en onderzoek naar de morele ontwikkeling^x. Vele daden van agressie zijn echter duidelijke morele schendingen en morele overtredingen behelzen vaak ook verbale en fysieke agressie. Wil een individu pro-sociaal gedrag vertonen dan moet hij of zij niet alleen in staat zijn de situatie vanuit het perspectief van de ander te zien, maar ook om empathie en sympathie te voelen voor het perspectief van die ander. Daarnaast moet hij/zij over voldoende sociale vaardigheden beschikken om dit rolnemingsperspectief en de bijbehorende gevoelens tot uitdrukking te kunnen brengen.

EQUIP verbindt cognitieve vervormingen (denkfouten) met het maken van moreel (on)juiste beslissingen en slaat daarmee een brug tussen de sociale informatieverwerkingstheorie en de theorie over morele ontwikkeling.

Positive Peer Culture

Hoewel mensen elkaar al eeuwenlang helpen in groepsverband, bestaat de zelfhulpgroep (of eigenlijk wederzijdse hulpgroep) pas sinds 1935, toen de Alcoholics Anonymous gesticht werd. Dit soort groepen hebben zich hierna in enorm tempo vermenigvuldigd. Net zoals bij de Alcoholics Anonymous richten veel van deze groepen zich op de strijd tegen een verslaving.

Er zijn ook groepen die gericht zijn op het verwerken van moeilijke of pijnlijke situaties of op het bieden van hulp aan vrienden en familieleden van iemand met problemen. Vanaf 1940 werden wederzijdse hulpgroepen opgericht voor individuen die een misdrijf hadden begaan tegen andere mensen of de maatschappij. In een psychiatrisch ziekenhuis in Engeland verbeterde Maxwell Jones in 1953 technieken voor het ontwikkelen van een "therapeutische gemeenschap" voor patiënten. Op ongeveer hetzelfde moment ontwikkelden Lloyd McCorkle, F. Lowell Bixby en anderen, vergelijkbare technieken voor het werken met delinquente jongens in New Jersey^{xi}. Deze methode noemden zij "Begeleide Groeps Interactie". Deze technieken werden vervolgens verfijnd door Harry Vorrath en Larry Brendtro (1974), die de Begeleide Groeps Interactie-methode aanpasten en omdoopten tot "Positive Peer Culture" (positieve leeftijdsgenoten cultuur), oftewel PPC.

Het centrale uitgangspunt van PPC is de egocentrische en schadelijke cultuur waarin antisociale jongeren leven te veranderen in een cultuur die wordt gekenmerkt door zorg voor elkaar en elkaar constructief vooruit helpen. Er wordt vanuit gegaan dat deze zorgcultuur resulteert in 'retroflexive reformation'. Dit betekent dat een individu

betrokken wordt bij de 'verandering' van een ander, waardoor het individu zelf ook verandert^{xii}. Jongeren, ook antisociale jongeren, willen graag een goed gevoel over zichzelf hebben. Een manier om dat te bereiken is het helpen van anderen. Wanneer jongeren dat leren, ontstaat een solide basis voor zelfrespect. De positieve effecten van het PPC programma is in tal van studies aangetoond^{xiii}.

Het ontwikkelen van een positieve groeps cultuur verloopt meestal volgens de volgende fasering¹²:

1. de vormende fase, waarbinnen de groepsleden een afwachtende houding aannemen;
2. een stormende fase, waarin openlijk verzet wordt getoond en geprobeerd wordt de groepsvorming te ondermijnen;
3. de normerende fase, waarin verschillen optreden tussen de jongeren: zij die zich verantwoordelijk tonen voor de gang van zaken en zij die zich negatief blijven opstellen zonder overigens een dominante rol te hebben;
4. de laatste fase die de positieve groeps cultuur omvat, namelijk de vorming van een sterke en samenhangende groep zonder subgroepen, die het waardesysteem van wederkerige hulp en betrokkenheid als het ware belichaamt.

Antisociale jongeren maken vaak deel uit van een negatieve jeugdcultuur. Belangrijke thema's in negatieve jeugdculturen zijn: 'druggebruik is cool, met ruw seksueel gedrag versterk je je mannelijkheid, je hebt je te onderwerpen aan de leider, in de maatschappij heb je lak aan de regels, je mijdt contact met de autoriteiten en fysiek geweld is een geoorloofd middel om je doel te bereiken'. De negatieve jeugdcultuur is door de ontwikkelaars van het EQUIP programma als aanknopingspunt voor de aanpak van de problemen gebruikt. Daarom hebben zij bij de ontwikkeling van EQUIP gebruik gemaakt van het programma 'Positive Peer Culture'¹².

Volgens Gibbs^{xiv} kan de ontwikkeling van een positieve jeugdcultuur bij antisociale en/of delinquente jongeren echter minder goed lukken, omdat zij over onvoldoende vaardigheden beschikken om elkaar te kunnen helpen. Daarom is het ontwikkelen van dergelijke vaardigheden een belangrijk onderdeel in het EQUIP programma (in de vorm van de bijeenkomsten 'omgaan met kwaadheid', 'sociale vaardigheden' en 'morele keuze'). Het EQUIP programma heeft dan ook twee functies die als het ware tegelijkertijd worden vervuld en elkaar versterken:

1. Het helpt jongeren op een effectieve manier om te gaan met de mogelijkheden van de groep. Vooral wanneer het gaat om het onderling verlenen van hulp.
2. Er worden bij jongeren vaardigheden ontwikkeld, toegespitst op morele oordeelsvorming, het omgaan met kwaadheid, inclusief het kunnen herkennen en corrigeren van ingeslepen denkfouten, en het toepassen van een aantal sociale vaardigheden.

Samengevat

Al het voorgaande met elkaar in verband gebracht, kan worden gesteld dat antisociaal en delinquent gedrag bij jongeren over het algemeen plaatsvindt vanuit een negatieve groeps cultuur, wordt geaccepteerd en bevorderd door denkfouten en gebrekkige sociale vaardigheden en 'verantwoord' door een achterstand in de morele ontwikkeling waarbij men zich geen rekenschap geeft van de gevolgen van het eigen gedrag voor anderen.

Voor het EQUIP programma is het wezenlijk dat al deze bovengenoemde aspecten als veranderbare criminogene factoren worden beschouwd⁵. Om vermindering van

antisociaal gedrag te realiseren, is het belangrijk aandacht te besteden aan meerdere van bovengenoemde aspecten. EQUIP is daarom een multicomponenten programma.

-
- i Doreleijers, 2000; Landenberger & Lipsey, 2005
 - ii Brezinka, 2001, Nas, 2005
 - iii SIP: Social Information Processing; Dodge & Schwartz, 1997, Crick & Dodge, 1994
 - iv Nas, 2005
 - v Gibbs, 2003
 - vi Barriga e.a., 2001b
 - vii Gibbs, 1991
 - viii Leenders & Brugman, 2005
 - ix Menard en Huizinga, 1994
 - x Lemerise & Arsenio, 2004
 - xi McCorkle, Elias & Bixby, 1958
 - xii Vorrath & Brendtro, 1985
 - xiii Handwerk, Field & Friman, 2000
 - xiv Gibbs e.a., 1995